

HOSPODÁRS KE INŠTRUKCIE

Tereza
Mrkvičková
Tamara Janicová
Historický ústav
FF MUNI

Obsah

- Čo sú hospodárske inštrukcie?
- Čo bolo súčasťou hospodárskych inštrukcií?
- Ukážka hospodárskych inštrukcií
- Využitie z hľadiska historiografie
- Edície
- Použitá literatúra

Čo sú hospodárske inštrukcie?

- Súbor pravidiel, nariadení, ktoré sa týkajú správy panstva, alebo určitej jeho časti
- Snaha o zmenu = zavedenie hospodárskeho režimu i z právnej a finančnej stránky
- Články v hospodárskych inštrukciách mohli byť ovplyvnené záznamami z urbárov, zákonníkov, selských či mestských poriadkov
- Na územií krajín Koruny českej sa objavujú už v 15. storočí s najväčším rozmachom v 17. storočí, pričom sú vydávané až do 19. storočia
- = hospodársky a správou rozvinuté panstvá pánov z Pernštejna, z Rožmberka, z Hradce

Čo bolo súčasťou hospodárskych inštrukcií?

- Neboli spisované podľa jednotnej šablóny, no neskôr, približne v druhej polovici 17. storočia začínajú nadobúdať určitú formu
- **Zámkový porádek vydaný Jindřichem z Hradce** (prelom 15. storočia)
  - = za účelom správy jindřichohradeckého hradu
  - = povinnosti hradných úradníkov, čeladínov
  - = zoznam služobníctva

Čo bolo súčasťou hospodárskych inštrukcií?

- **Zřízení o správě panství potštejnského a litického vydané Vojtěchem z Pernštejna (20. roky 16. století)**
  - = najznámejšie dochované hospodárske inštrukcie
  - = určené potštejnskému hajtmánovi Albrechtu Sudličkovi z Borovnice
  - = ideálny provoz panského sídla
  - = práva a povinnosti správcov, úradníkov, služobníkov a iných osôb, zoznam služobníctva
- **Hospodářská instrukce Desfourská na panství Hruborohozeckém, Semilském a Maloskálském (1685)**
  - o viere
  - povinnosti úradníkov a služobníkov při účtoch, hospodářství, pivovare, při správě poddaných, prevoz ovčínov, súpis tzv. služného

byl vnukem Heřmanova bratra Humprechta, a r. 1652 byl s potomstvem svým povýšen též do stavu hraběcího. K fideikommissu Černínskému náležely tehdy panství Petršpurk, Kysibel, Najdek, Milčoves se Sedčici a Velkou Černočí, panství Kost a jiné statky v Čechách. Tam tedy, i na jiných statech Heřmanových, kteréž nepřišly k fideikommissu, snad měla platnost následující instrukce hraběte Heřmana Černína; vyniká nad jiné jadrnou mluvou.

O jiných rádech, kteréž v rukopise jsou k ní připsány a níže též se otiskují, poznamenám při tom o každém zvlášť, čeho jest potřeba.

[I] Instrukcí hraběte Černína

a při ní nazad pěkných artikulův 50, kteříž se při panstvích kláštera Doxanského od poddaných zachovávatí i pro nezachování z nich kteréhokoliv pokutovati mají. Po těch obzvláštní paměť v příčině sirotkův zádušních, kteráž se i pro jiné trefuje. Item o začetí neb řízení soudu formy dvě, jedna po druhé, jakž z nich každý snadně vyrozuměti a k začetí soudu přistoupiti věděti bude, též i jak soud zahájiti.

O hejtmaních.

1. Má hejtman neb ouředník na to pamatovati, kterak má nad sebou pána Boha, jemuž nic tejno není, a že časem umřítí, ze všeho tomu pánu počet učiniti musí. Tak aby se hleděl chovati, aby mohl jak zde své milostivé vrchnosti, tak i potomně pánu Bohu odpovídati, a vědouc, že jest smrtedlný, tím věrněji, pilněji svou povinnost vykonávati, pobožně, šlechtně živ býti, *do kostela, též k svatě spovědi* rád bez nucení choditi, jako i svěřené poddané, též čeládku k pobožnosti, do kostela chození a svatě spovědi míti i je k tomu přidržeti; tak aby každý pána Boha na pozor a paměti měl, a co jest pánu Bohu povinen, to každý dobrovolně od sebe vykonával, tak aby pán Bůh práce žehnatí ráčil.

2. Má *lidí poddané* sobě svěřené chrániti, opatrovati, na ně *laskav býti*, jim neublížovati a s nimi lidsky nakládati, pěkně jim rozkazovati a poroučeti, ne pokaždý bitím, láním, zlořečením, proklínáním. Nebo kde se na hromu lehne, a na hromu vstává, bejvá tu špatné požehnání boží. Než kdo zaslouží, nemá bílýmu černý a černýmu bílý říkati, než dle rozsafnosti potrestati vězením; neb menší škoda jest na zdraví a menší škoda neb ublížení vězením, než každodenním tlúčením, co nějakého hovada bitím; není to pěkné, sluší ve všem mírnost zachovati.

3. Všem neřádným *lehkomyslnostem*, řečem oplzlým, hromování, přísahání, sakramentování má časně vstříc vcházeti, nefolkovati, než přetrhovati, ani zniku žádného nedávati a nedopouštěti; vandrovních lidí a poběhlých kurev, čtverákův, zlodějův a nákeřníkův na gruntech netrpěti.

4. Má míti k tomu rychtáře, aby když jakého díla čas jest, časně jim poručíc, aby ranním jítrem, jest-li *robota* jízdná, tehdy s potahy, pakli pěší jaké koliv

O stavení zámkův, dvorův, ovčínův, mlejňův a pivovárův.

13. Má hejtman dáti pozor na *střechy*, jich nespouštěti, každoročně po jaru, když se již zasije, šindele na střechu, kde potřebí novou udělati, a zase starým šindelem přeberouc starý, který se hodí, tím jinou střechu, kde tak hrubě zlá není, vytvrditi; též doškami kde potřebí spraviti, aby nikdež na stavení neteklo, a tudy se nespouštělo. Starý hřebík dáti pěkně vytáhnouti, jej dobře rovnati, tak aby mnoho nového nevyšlo, než co nejskrovněji, aby se hřebík vybíjel a nerozundával.

14. Má všechno *stavení* míti dobře *spravený*; při všem stavení též chlivy dáti spraviti, aby nikdy nic pustého nebylo, nýbrž všudy náležitě spraveno a hospodářsky uděláno; i dvěře dobře u všeho stavení spravené býti mají, tak aby se nic nespouštělo, nežli spravovalo.

15. Nižádného *nového stavení* díla nemá hejtman o své ujmě projednávatí, než JMti pánu oznámiti a dáti správu, jak jest co potřeba, co by od toho zaslouženo bylo, a vše s dostatkem oznámiti. Než oprávký, kde co potřeba, to může a jest povinen dáti spraviti bez pobídky.

O hospodářství při dvorích.

16. Má *šafáře* a pilné hospodáře míti, kteří by čeládku k dílu vedli a jim zaháletí nedali a nedopouštěti, aby čeládka ležeti a sedláci za ně dělati měli, ani aby pacholci s děvkami místo díla se zabíjvali, postavili*) a své lehkomyslnosti provozovali; nebo zahálka jest původ mnoho hříchů. Než každý aby své dílo dělal, a to upřímně, věrně, spravedlivě, k čemuž hejtman dohlížeti má, a zaháletí jim nedati; a co by nejméně [sic] scestného spatřil, hned přetrhnouti a zastaviti. Má též šafář k obilím, lukám dohlížeti, aby se pasením, žetím škoda nečinila; též dvůr dobře zavíratí, aby nočně zloději něco z dobytkův nepokradli; na oheň a světlo pozor dávatí, aby (čehož Bože chraň) od ohně škoda se nestala; a střechy bez pobídky každý šafář na svém dvoře má sám náležitě spraviti a na žádnou pomoc nečekati.

*) Čti: postavali.

17. Má se *dříví k palivu*, též světlu v zimě od šafáře s čeládkou dosti navěsti, tak aby v létě majíc v roli dělati, s dřívím se nepárali. Nebo to není dobrého hospodáře povaha, v zimě letní a v létě zimní dílo dělati, než když jest čeho čas. Zimní nejlepší dílo jest dříví voziti.

18. Má hejtman šafáře*) míti, aby všechny *ploty* u zahrad, stěpnice a jiné hradby, buď u polí, kde průhony, aneb u luk, časně dobře s čeládkou zdělali, na sedláky nečekali, tak aby se od toho neplatilo, a sedláci s tím práci neměli. Neb který šafář chce pilný býti, může to všechno snadno udělati, když vypřáhne, s pacholky pobejti a hradby dělati. Pohůnci mohou voly pásti aneb krmiti. *) Dodej: k tomu.

Využitie z hľadiska historiografie

- Jednalo sa o ideálne predpisy, ktoré však nutne nemuseli byť v skutočnosti realizované
- Z hľadiska zaradenia: písomné pramene, úradnej proveniencie, normatívny prameň
- Využívané ako pomocný prameň
- Nie príliš bádateľsky využívané
- Pramene pre poznávanie života poddaných, života na hradoch a zámkoch
- Ponúkajú predlohu na vytvorenie si kontrastu medzi predstavami vrchnosti a reálnym chodom panstva

Edície

- KALOUSEK, Josef (ed.): *Rády selské a instrukce hospodářské 1350–1626*. Archiv český XXII. Praha 1905.
- KALOUSEK, Josef (ed.): *Rády selské a instrukce hospodářské 1626-1698*. Archiv český XXIII. Praha 1906.
- KALOUSEK, Josef (ed.): *Rády selské a instrukce hospodářské 1698-1780*. Archiv český XXIV. Praha 1908.
- KALOUSEK, Josef (ed.): *Rády selské a instrukce hospodářské 1781-1850*. Archiv český XXV. Praha 1910.
- KALOUSEK, Josef (ed.): *Dodavek k řádům selským a instrukcím hospodářským 1388-1779*. Archiv český XXIX. Praha 1913.
- ČERNÝ, Václav: *Hospodářské instrukce. Přehled zemědělských dějin v době patrimoniálního velkostatku v XV. – XIX. století*. Praha 1930.

Použitá literatura

- KORYTA, David: *Hospodářské instrukce pro poddané do poloviny 16. století (na základě edice Josefa Kaluska)*. Bakalářská práce. FF UK Praha. Praha 2013.
- BOUKAL, Jan: *Hospodářská instrukce jako pramen poznání života na hradech na prahu raného novověku (Na příkladu instrukce pro křivoklátského hejtmana Albrechta z Vřesovic z roku 1528)*. *Castellologica bohemica* 17, 2017, s.155-173.
- VESELÁ, Jaroslava: *Disciplinace poddaných na základě nástrojů vrchnostenské správy na sklonku 16. a v 1. polovině 17. století*. Diplomová práce. FF UK Praha. Praha 2019.

ĎAKUJEME
ZA
POZORNOS
Ť